

**FRANCOUZI NEBO NĚMCI?
OTÁZKA STÁTNÍ LOAJALITY
DANIELA COHN-BENDITA,
ALFREDA GROSSERA
A JOSEPHA ROVANA**

LUCIE FILIPOVÁ

Abstract

French, or German? State Loyalty: Joseph Rován, Alfred Grosser, Daniel Cohn-Bendit

Based on memoirs and published interviews of Joseph Rován (1918–2004), Alfred Grosser (*1925) and Daniel Cohn-Bendit (*1945), the article presents three significant participants in Franco-German relations after World War II. The principal question is how their relationship to one state differs from their relationship to the other state. The difference is most obvious in their nationality. Hitler refugees Rován and Grosser applied for French nationality; Cohn-Bendit, born in France to German parents, opted for German nationality. While Rován and Grosser consider France to be their genuine motherland, also emotionally, Cohn-Bendit's opting for Germany was rather a pragmatic decision. However, the life stories and professional careers of the three men clearly show that their perspectives on Franco-German relations were not determined by their nationality; if necessary, they did not fear to criticize, or to advocate either of the countries.

Keywords: Daniel Cohn-Bendit, Alfred Grosser, Joseph Rován, Franco-German relations, loyalty

Politický pád kancléře Brandta i zánik Německé demokratické republiky mohl vnímavý pozorovatel chápat i jako připomínku toho, že francouzská příjmení nejsou v Německu nijak výjimečná.¹ Jak ukazují jména

¹ Na mysli mám konkrétně Brandtova spolupracovníka Güntera Guillauma a posledního ministerského předsedu NDR Lothara de Maizière.

bývalých členů francouzských vlád Pierra Messmera a Maurice Schumanna, neobvyklá nejsou ani německá příjmení ve Francii. K tomuto promísení docházelo jak proměnami francouzsko-německé hranice, tak po staletí trvající migrací obyvatel z německého území do Francie a naopak. S odchodem do cizího státu spojovali lidé mnohdy naději na lepší životní perspektivy (např. německá chudina v první polovině 19. století), jindy si od něj slibovali alespoň zachování dosavadního způsobu života nebo jen holé existence (např. odchod četných francouzských hugenotů do Pruska po roce 1685).² Do skupiny německých emigrantů, kteří hledali záchranu před nacistickým režimem v sousední Francii, se řadili také rodiče Daniela Cohn-Bendita a rodiny Alfreda Grossera a Josepha Rovana.

Z dnešní perspektivy pojí všechny tři osoby – politika Cohn-Bendita, politologa Grossera a historika Rovana – především jejich činnost ve prospěch francouzsko-německého sblížení a podpora intenzivní spolupráce obou států. Joseph Rovana a Alfred Grosser dokázali zapůsobit především v akademickém prostředí a obecně mezi elitami, Daniel Cohn-Bendit uměl oslovit spíše mladší publikum, volající po životních a politických alternativách. Vzhledem k tomu, že se všichni tři muži narodili německým rodičům a že jejich domovem (byť ne paralelním) byly Francie i Německo, jeví se jejich zájem o těsné vazby mezi oběma zeměmi jako přirozený. Lze však tuto francouzsko-německou dvojakost promítnout do vztahu občan–stát, konkrétně do jejich osobního vztahu a pocitu loajality k Francii na jedné straně a k Německu na straně druhé? Jak vyřešil každý z uvedených mužů otázku občanství? Mělo, resp. má toto řešení nějaký vliv na to, jak přistupují k příslušnému státu?

Odpovědi na tyto otázky je třeba hledat přímo ve vyjádřeních dotyčných osob. Joseph Rovana (1918–2004) a Alfred Grosser (*1925) poskytli potřebný materiál především ve formě pamětí, které byly vydány s drobným časovým odstupem na samém sklonku minulého století. U obou publikací naznačuje mnohé už jazyk, v němž byly napsány, a jejich názvy. Rovana nazval svou více než pětisetstránkovou knihu „Paměti Francouze,

² K německé námezdní pracovní síle v Paříži srov. Mareike König, ed., *Deutsche Handwerker, Arbeiter und Dienstmädchen in Paris. Eine vergessene Migration im 19. Jahrhundert* (München: Oldenbourg, 2003). Nové výzkumy o hugenotských imigrátech přináší Guido Braun a Susanne Lachenicht, eds., *Hugenotten und deutsche Territorialstaaten. Immigrationspolitik und Integrationsprozesse. Les États allemands et les Huguenots. Politique d'immigration et processus d'intégration* (München: Oldenbourg, 2007).

který si pamatuje, že býval Němcem“.³ Grosserův stručnější text nese podobně výmluvný název „Život Francouze. Paměti“.⁴ Daniel Cohn-Bendit (*1945), přinejmenším o generaci mladší než jeho kolegové, se k podobnému bilancování ještě neuchýlil, ale o své názory a vnímání světa se podělil v četných rozhovorech.⁵ Navíc díky revoluční minulosti, která dostala Cohn-Bendita do širokého povědomí francouzského a německého publika, o něm byly napsány již tři biografické práce, jež přinášejí některé doplňující informace.⁶

Samozřejmě je nutné pamatovat na to, že uvedené zdroje – převážně primárního charakteru – mohou obsahovat několikero zkreslení. Paměti, klasický příklad tzv. ego-dokumentů,⁷ nabízejí pohled na všechna témata z časového odstupu. Ten bývá provázen přirozeným zapomínáním, úmyslným zamlčováním a eventuálním přikrášlováním, zároveň však může autorovi přinést nadhled a sebekritičnost. Zmiňované slabiny, především potlačování špatných vzpomínek a zdůrazňování významu vlastní osoby, jsou patrné zvláště v pamětech Josepha Rovana. Pečlivý čtenář si rovněž všimne občasných rozdílů v dataci a s jistou skepsí sleduje stále se rozrůstající počet celoživotních přátel. Uvedené skutečnosti lze alespoň zčásti vysvětlit tím, že autor pracoval na svých pamětech přes dvacet let a že je dopsal ve věku jedenaosmdesáti let.⁸ Staly se tak posledním dílem, jež před smrtí dokončil.

Rozhovory, které představují další z pramenů osobní povahy a které se zpravidla zabývají časově bližšími událostmi než paměti, skýtají trochu jiná

³ Joseph Rován, *Mémoires d'un Français qui se souvient d'avoir été Allemand* (Paris: Seuil, 1999). Německý překlad pamětí byl vydán takřka vzápětí: Joseph Rován, *Erinnerungen eines Franzosen, der einmal ein Deutscher war* (München: Carl Hanser, 2000).

⁴ Alfred Grosser, *Une vie de Français: mémoires* (Paris: Flammarion, 1997).

⁵ Pro tuto studii byl nejdůležitější knižní rozhovor vedený s novináři deníku *Le Monde*. Viz Daniel Cohn-Bendit, *Une envie de politique: entretiens avec Lucas Delattre et Guy Herzlich* (Paris: La Découverte, 1999). Dílčí bilanci svého života nabídl Cohn-Bendit čtenářům v pracích, v nichž se vyjadřuje k událostem roku 1968 a k politické levici. Srov. bibliografii, kterou uvádí heslo „Daniel Cohn-Bendit“ v databázi Who's Who in France, <http://www.factiva.com>.

⁶ Jedná se o tyto publikace: Laurent Lemire, *Cohn-Bendit* (Paris: Liana Levi, 1998); Lorraine Millot, *Daniel Cohn-Bendit* (Paris: Milan, 1999); Sabine Stamer, *Daniel Cohn-Bendit* (Europa Verlag: Hamburg, 2001).

⁷ Podrobněji k této skupině pramenů srov. např. Winfried Schulze, „Ego-Dokumente: Annäherungen an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegungen für die Tagung ‚Ego-Dokumente‘“, in *Ego-Dokumente. Annäherungen an den Menschen in der Geschichte*, ed. Winfried Schulze (Berlin: Akademie Verlag, 1996), 11–30.

⁸ Podle údaje na samém závěru textu vznikaly Rovánovy paměti v letech 1978–1999. Viz Rován, *Mémoires d'un Français*, 555.

úskalí. Jestliže nebývají tak silně poznamenány zapomínáním, slouží mnohem častěji jako prostředek sebe prezentace. To platí zvláště u lidí, kteří se z nějakého důvodu ucházejí o přízeň veřejnosti – příkladem je Daniel Cohn-Bendit, jenž střídavě usiloval o voličské hlasy ve Spolkové republice a ve Francii. Uvědomíme-li si, že citovaná kniha Cohn-Benditových rozhovorů byla podruhé vydána krátce před volbami do Evropského parlamentu v roce 1999, je pochopitelné, že se ji Daniel Cohn-Bendit rozhodl doplnit neredigovaným doslovem, v němž reagoval na kritiku, již vyvolaly některé jeho názory obsažené v prvním vydání.⁹

Vzhledem k nedostatkům, jimiž se uvedené práce vyznačují, by bylo škoda zcela rezignovat na četbu biografí z pera žurnalistů. Pokud jsou jejich knihy založeny na podrobných rešerších (uvedených v textu, byť bez poznámkového aparátu) a je z nich patrná snaha o objektivní popis, mohou někdy nabídnout spolehlivější životopisné údaje než paměti a v rychlosti poskytnuté rozhovory.

Výchozí životní situace

Všichni tři muži měli vedle německých kořenů a židovského původu přinejmenším dvě další společná východiska. Jejich otcové byli držiteli vysokoškolských diplomů a do francouzské, resp. pařížské emigrace odcházeli v roce 1933 z významných německých metropolí. Joseph Rován (původně Rosenthal), nejstarší ze sledované trojice, byl jediným potomkem zámožného doktora ekonomických věd, který ztratil podstatnou část majetku ve válečných půjčkách. To jej donutilo, aby se věnoval výdělečné činnosti, konkrétně obchodu se dřevem, jenž ho i s rodinou přivedl nejdříve do Vídně a roku 1929 do Berlína.¹⁰ Německé hlavní město opustil v dubnu 1933, brzy následován manželkou Ellou a o rok později také synem Josephem.¹¹ Vzhledem k perfektní znalosti francouzštiny (být s přízvukem), kterou získal otec Josepha Rována na francouzském gymnáziu v Berlíně, se stala novým útočištěm tříčlenné rodiny Francie – konkrétně Paříž, kde se mohla opřít o pomoc příbuzných.¹²

⁹ Srov. zadní stranu přebalu Cohn-Bendit. *Une envie de politique*.

¹⁰ Rován, *Mémoires d'un Français*, 47–60.

¹¹ *Ibid.*, 68–70.

¹² *Ibid.*, 34.

Alfred Grosser, o osm let mladší než Joseph Rován, byl synem dětského lékaře a mimořádného profesora na univerzitě ve Frankfurtu nad Mohanem.¹³ Se svým rodištěm se rozloučil v prosinci 1933, kdy se s rodiči a starší sestrou Margaretou odstěhoval na pařížské předměstí Saint-Germain-en-Laye.¹⁴ Tuto změnu rodině usnadnila velmi dobrá znalost francouzštiny, kterou si otec Alfreda Grossera osvojil jako vojenský lékař na západní frontě první světové války. Samostatnou lékařskou praxi však vykonávat nemohl, protože francouzské úřady neuznávaly německý lékařský diplom.¹⁵

Daniel Cohn-Bendit je jediným ze sledované trojice, který se narodil až ve Francii, navíc až v samém závěru druhé světové války (4. dubna 1945). Přesto odešli jeho rodiče, tehdy ještě nesezdaní, z hlavního města nacistického Německa mezi prvními. Stalo se tak v březnu 1933, poté, co byl Danielův otec, levicový advokát obhajující např. členy Rudé pomoci (*Rote Hilfe*), varován před připravovaným zatčením.¹⁶ Fakt, že ani jeden z budoucích rodičů neuměl příliš francouzsky,¹⁷ naznačuje, že rozhodnutí utéci do Francie bylo učiněno narychlo a opíralo se především o její liberální imigrační politiku. Odchod z Berlína donutil Danielovu matku přerušit studium práv, které už později nedokončila.¹⁸

Zatímco rodiče Daniela Cohn-Bendita opustili Německo z politických důvodů, rodiče Josepha Rovana a Alfreda Grossera se rozhodli emigrovat, protože se odmítali smířit s diskriminací, jíž byli vystaveni pro svůj židovský původ. Vstup NSDAP do vlády a následné události pro ně byly o to bolestnější, že Německo považovali do té doby za svou vlast. Joseph Rován si zachoval tuto vzpomínku: „Můj otec miloval Německo, jeho zemi a lid [...]. On a jeho přátelé milovali své Prusko, právní stát, humanismus, nezkorumpovanou administrativu, kde jejich rodiny mohly udělat kariéru. Můj otec nebyl ani trochu nacionalista, ale jeho život byl hluboce zakořeněn do národního rámce.“¹⁹ Otec Alfreda Grossera si odnesl z prvních měsíců roku 1933 několik trpkých zkušeností, které se týkaly přímo jeho osoby. Musel skončit s výukou na lékařské fakultě, přišel o místo vrchního lékaře

¹³ Grosser, *Une vie de Français*, 17.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid., 18.

¹⁶ Stamer, *Daniel Cohn-Bendit*, 29.

¹⁷ Ibid., 35.

¹⁸ Ibid., 31.

¹⁹ Rován, *Mémoires d'un Français*, 26–27.

v dětské nemocnici a byl zbaven členství ve spolku bývalých bojovníků, což pro něho bylo „nejtěžší ranou“. Alfred Grosser vnímal otcovy pocity takto: „Lékař, svobodný zednář, jednou volič liberální, jednou sociálnědemokratický, ‚izraelského vyznání‘, jak bylo uvedeno ve všech jeho dokladech, se cítil především odvržený, zapřený svou německou vlastí.“²⁰

Postoj ke státní příslušnosti

Zatímco otcové Josepha Rovana a Alfreda Grossera odcházeli do Francie s potřebnými jazykovými znalostmi, jejich synové takto připraveni nebyli. Joseph Rován sice absolvoval dva roky gymnaziální výuky francouzštiny, ty ale nebyly pro pařížský pobyt zdaleka dostačující.²¹ Alfred Grosser nerozuměl zpočátku ničemu.²² Pro oba chlapce proto byla nejdůležitějším integračním prvkem škola, která výrazně přispěla ke zvládnutí jazyka a otevřela oběma cestu k Francii jako k budoucí vlasti. Na středoškolské studium si oba muži uchovali příjemné vzpomínky, které zmiňují vstřícný přístup učitelů, přátelské chování spolužáků i nadprůměrné studijní výsledky.²³ Z perspektivy končícího 20. století Joseph Rován konstatuje: „Neměl jsem nejmenší potíž, od samého počátku, cítit se Francouzem; byl jsem k tomu určen [...] odjakživa.“²⁴

Ve Francii zapustil své kořeny velmi brzy také Alfred Grosser: „Nebral jsem na vědomí krveprolití v Německu za třicetileté války ani v pozdějších desetiletích: to nebyla *moje* [zvýrazněno v originále] minulost. Má minulost byl svatý Ludvík, Johanka z Arku, Revoluce [a] také Republika zakládající kolonie.“²⁵ Vzpomíná-li autor na své první francouzské učitelky, činí tak s velkou vděčností a s pozitivně míněným konstatováním, že „přetvořily jeho identitu“.²⁶ Alfred Grosser zároveň vyslovuje tezi o ulehčení, které

²⁰ Grosser, *Une vie de Français*, 18.

²¹ Rován, *Mémoires d'un Français*, 58.

²² Grosser, *Une vie de Français*, 20.

²³ Srov. Rován, *Mémoires d'un Français*, 100–102. a Grosser, *Une vie de Français*, 20. Alfred Grosser například zmiňuje, jak jeho studijní výsledky stoupaly postupně nahoru, až v květnu 1936 odevzdal ze všech 29 studentů nejlepší písemnou práci z francouzštiny. Viz tamtéž.

²⁴ Rován, *Mémoires d'un Français*, 100.

²⁵ Grosser, *Une vie de Français*, 25.

²⁶ *Ibid.*, 20.

pro něho znamenala při začleňování do francouzské společnosti otcova předčasná smrt v roce 1934: „[...] kdyby byl naživu, byl bych svědkem jeho potíží s integrací, jeho nevyhnutelných problémů s identitou. Nikdy jsem nevěděl, jestli se považuje za definitivně přesídleného, za imigranta spíše než emigranta.“²⁷ Grosserova integrace byla formálně završena v říjnu 1937, kdy získal společně s matkou a sestrou francouzské občanství.²⁸

Rovanovo a Grosserovo začlenění do francouzského systému potvrzuje úspěšně složená maturitní zkouška a získání univerzitního diplomu. Joseph Rován dokončil vysokoškolské studium ještě před vypuknutím druhé světové války: roku 1937 získal licenciát v oboru němčina, o dva roky později absolvoval Soukromou školu politických věd (*Ecole libre des sciences politiques*, dnešní *Sciences Po*).²⁹ V této době rovněž poprvé použil příjmení Rován namísto Rosenthal.³⁰ Do studia Alfreda Grossera již zasáhla válka a především německá okupace Francie. Gymnázium proto dokončil až v novém útočisti u středomořského pobřeží, univerzitní diplom – rovněž v oboru němčina – získal na podzim 1945.³¹ Obor, který si oba muži zvolili, potvrzuje, že s původním domovem zůstali spjati jazykově i kulturně. U Alfreda Grossera, který přišel do Francie v osmi letech, na tom měla hlavní zásluhu matka: „[...] záleželo jí na tom, abychom má sestra a já nepřišli o přednost, kterou představovala znalost němčiny, ani o možnost přístupu k německému kulturnímu bohatství.“³²

Po vypuknutí druhé světové války se však stal ve Francii německý původ zdrojem potíží. Na základě vládního nařízení byli všichni němečtí občané pobývající ve Francii uzavřeni do internačních táborů. Tento výnos nebral ohled na důvody, které přiměly dotyčné osoby k odchodu do Francie, ani na skutečnost, že většina z internovaných už německé občanství neměla. Byla jej zbavena nacistickým zákonem z července 1933.³³ V této

²⁷ Ibid., 19.

²⁸ Ibid., 23–24.

²⁹ Rován, *Mémoires d'un Français*, 104–115.

³⁰ Příjmením Rován byl podepsán autorův článek analyzující politické události v roce 1938, konkrétně roli československého prezidenta Beneše v mnichovské krizi. Text byl publikován v periodiku *Les Nouveaux Cahiers*. Viz Rován, *Mémoires d'un Français*, 111.

³¹ Grosser, *Une vie de Français*, 32–42.

³² Ibid., 24.

³³ Jednalo se o tzv. Gesetz über den Widerruf von Einbürgerungen und die Aberkennung der deutschen Staatsangehörigkeit. Zákon je v plném znění uveden na adrese <http://www.verfassungen.de/de/de33-45/staatsangehoerigkeit33.htm>. Platnost všech elektronických zdrojů, na něž studie odkazuje, byla ověřena k 10. září 2008.

situaci se nacházela rodina Josepha Rovana i rodiče Daniela Cohn-Bendita. Po podpisu francouzsko-německého příměří v červnu 1940 se jim ale podařilo utéci do tzv. svobodné zóny (*zone libre*) v jihozápadní Francii.³⁴ Poté, co německá armáda dorazila vítězně do Paříže, vydal se do tzv. svobodné zóny také Alfred Grosser se sestrou, následovaný o něco později matkou. Přestože všichni měli francouzské občanství, obávali se, že k nim nebudou úřady přistupovat, jako by byli Francouzi od narození.³⁵

Z celé skupiny uvedených osob byl Joseph Rován jediným, kdo měl šanci opustit poraženou Francii. Matčini přátelé mu poslali tzv. *affidavit*, který jej opravňoval k získání víza do Spojených států, což ovšem – i s ohledem na postarší rodiče – nevyužil. Ze zpětné perspektivy vysvětloval své rozhodnutí takto: „Nechtěl jsem opustit přátele, Francii, v níž jsem žil a vyrostl s takovou radostí, nechtěl jsem – jistý si, že boj vypukne dříve či později nanovo – neuposlechnout výzvu Francie, která se opět stane sama sebou. [...] Sotva zabýdlený v nové vlasti neměl jsem chuť odejít do nového exilu. [...] Konečně se mi zdálo, že by nebylo vhodné, že by bylo nepatřičné, nečestné a nedůstojné nechat Francouze, aby bojovali sami proti nepříteli, okupantovi, jehož prvními oběťmi jsme byli moji blízcí a já sám. [...] V jistém smyslu to byl tento den, kdy jsem se stal Francouzem.“³⁶

Německá okupace přiměla Josepha Rovana, Alfreda Grossera i manžele Cohn-Benditovi k tomu, aby změnili svou totožnost. Zatímco Rován a Cohn-Benditovi se obávali především razíí pořádaných na židy nefrancouzského původu, Grosser se chtěl vyhnout tzv. povinné pracovní službě (*service du travail obligatoire*), kterou byli mladí Francouzi nuceni vykonávat v nacistickém Německu.³⁷ V této době už byl Joseph Rován zapojen do křesťanského odbojového hnutí, které působilo v Lyonu a v němž Rován koordinoval výrobu falešných dokladů. Poté, co německá armáda obsadila v listopadu 1942 svobodnou zónu, řídil Rován chod Oddělení pro zajištění totožnosti ve Spojených odbojových hnutích (*Service identité des Mouvements unis de la Résistance*), jež mělo působnost v celé jižní zóně.³⁸ Tyto aktivity přiváděly Josepha Rovana příležitostně do Paříže. Zde byl při krát-

³⁴ Podrobněji viz Rován, *Mémoires d'un Français*, 129–41 a Stamer, *Daniel Cohn-Bendit*, 36–38.

³⁵ Grosser, *Une vie de Français*, 27.

³⁶ Rován, *Mémoires d'un Français*, 141.

³⁷ Více viz Rován, *Mémoires d'un Français*, 160; Stamer, *Daniel Cohn-Bendit*, 38; Grosser, *Une vie de Français*, 33.

³⁸ Rován, *Mémoires d'un Français*, 173.

ké návštěvě v únoru 1944 chycen gestapem a po čtyřměsíčním pobytu ve francouzském vězení transportován do koncentračního tábora Dachau.³⁹ Pobyt v Lyonu se stal pro Josepha Rovana dalším životním mezníkem: „[...] považoval jsem se plně za Francouze, přinejmenším od zapojení do odboje v roce 1941.“⁴⁰ Lyonské období bylo důležité nejen pro autorovo zakotvení ve světě, ale i v životě: „[...] navzdory nebezpečí a hrozbám, navzdory materiálním potížím, to pro mě bylo šťastné období, [období] potvrzení a dotvrzení, skutečné usazení ve věku dospělosti.“⁴¹

Přestože Joseph Rován považoval Francii za svou vlast již několik let, oficiálně se stal jejím občanem až v roce 1946, ve stejném roce, kdy byl za své působení v odboji jmenován rytířem Čestné legie.⁴² Rován ve svých pamětech bohužel neuvádí, kdy byla žádost o jeho naturalizaci podána a zdali se k ní připojili i jeho rodiče. Pokud požádal o francouzské občanství až po válce, nabízí se otázka, proč tak neučinil již dříve – podobně jako rodina Alfreda Grossera. Ten se společně s matkou vrátil v létě 1945 do původního bydliště v Saint-Germain-en-Laye.⁴³

Zhruba ve stejnou dobu se stěhovali manželé Cohn-Benditovi se starším synem Gabrielem (*1936) a čerstvě narozeným Danielem z jižní Francie do Normandie. Pozdější politik opakovaně poukazuje na to, za jakých okolností byl přiveden na svět: „[...] narodil jsem se roku 1945 a to, že jsem byl počat, je zásluhou vylodění Spojenců ve Francii. Narodil jsem se v dubnu 1945: odečtete devět měsíců a dostanete se k červenci 1944. Moji rodiče, kteří žili v ilegality, prožívali porážku Německa jako znovuzrození životní naděje.“ Z této životní zkušenosti vyvodil i některé politické postoje, jež byly mezi představiteli západoevropských Zelených dlouho neobvyklé: „Žádné debaty o pacifismu a škodách vyvolaných armádami se mě nikdy netýkaly. Já jsem synem vojenské intervence [...]. Americko-britské.“⁴⁴

Jelikož se Daniel Cohn-Bendit narodil na území Francie, měli jeho rodiče právo – podobně jako to učinili u svého prvního syna – zažádat mu

³⁹ Ibid., 192. Zkušenost s pobytem v Dachau přiměla Rovana k napsání knihy Joseph Rován, *Les Contes de Dachau* (Paris: Julliard, 1987). V němčině byla vydána pod titulem Joseph Rován, *Geschichten aus Dachau* (München: dtv, 2000).

⁴⁰ Rován, *Mémoires d'un Français*, 265.

⁴¹ Ibid., 189.

⁴² Ibid., 216, 265. Oficiální název získaného vyznamenání je *chevalier de la Légion d'honneur à titre militaire*.

⁴³ Grosser, *Une vie de Français*, 42.

⁴⁴ Cohn-Bendit. *Une envie de politique*, 216.

o francouzské občanství. To se však nestalo, protože plánovali emigraci do Spojených států, kde se chtěli ucházet o americké občanství. Protože k odjezdu do USA nakonec nedošlo, zůstal Daniel Cohn-Bendit přinejmenším do svých čtrnácti let bez státní příslušnosti.⁴⁵ Přesto mohl ve Francii splnit většinu povinné školní docházky – nejspíše díky tomu, že v celé západní Evropě tehdy pobývala stále ještě řada lidí bez jakýchkoli dokladů totožnosti a že se francouzská legislativa stavěla v této otázce k dětem vstřícně.

S Německem se Daniel Cohn-Bendit seznámil blíže až v roce 1958. Tehdy jeho matka rozhodla, že se vrátí do Frankfurtu nad Mohanem, aby byla nablízku nemocnému manželovi, s nímž jinak už několik let nežila. Třináctiletý Daniel tak musel následovat svou matku do zcela neznámého a jazykově málo přístupného prostředí. Adaptace však byla nakonec snazší, než se dalo předpokládat, především díky tomu, že byl Daniel zapsán do reformně orientované internátní školy *Odenwaldschule*, nacházející se v hesenském Ober-Hambachu.⁴⁶ Styl výuky a kolektivní způsob života si Daniela Cohn-Bendita získal do té míry, že ve škole setrval až do maturity, přestože jeho matka odešla po otcově smrti roku 1959 zpět do Francie. Cohn-Bendit své rozhodnutí vysvětloval takto: „Německo je možná autoritativnější zemí než Francie, ale co se týče školního systému, panuje více svobody v Německu. [...] Z lásky ke svobodě jsem chtěl raději zůstat v Německu.“⁴⁷

V roce 1961 byl Cohn-Bendit nucen vyřešit otázku své státní příslušnosti. Nakonec zažádal o německé občanství, na něž měl jako potomek německých uprchlíků automatický nárok. Tato překvapivá volba měla čistě pragmatické motivy – možnost vyhnout se vojenské službě –, neboť tehdejší nařízení spolkového ministra vnitra umožňovalo, aby mladí muži

⁴⁵ Údaje o věku, ve kterém přestal být bez státní příslušnosti se liší. Vedle čtrnácti let uvádí Daniel Cohn-Bendit i šestnáct let. První údaj byl převzat z „Der Heimatverächter“ [rozhovor Eske Hicken s Danielem Cohn-Benditem], *Frankfurter Rundschau*, 21. prosince, 2004. Druhý údaj uvádí Daniel Cohn-Bendit v biografii Stamer, *Daniel Cohn-Bendit*, 50. V obou případech ale platí Cohn-Benditovo lakonické konstatování: „En fait, je suis resté longtemps apatriote.“ Viz Cohn-Bendit. *Une envie de politique*, 21.

⁴⁶ Ibid., 9, 21–22. O této internátní škole se zmiňuje i Joseph Rován, který připomíná její vznik na přelomu 19. a 20. století: „[...] l'une des fameuses et élitistes 'écoles-internats à la campagne', Landschulheime, nées au tournant du siècle dans le sillage du mouvement de 'retour à la nature' des Wandervögel, mouvement préécologique formé de jeunes bourgeois en révolte contre l'univers bourgeois.“ Viz Rován, *Mémoires d'un Français*, 316.

⁴⁷ Stamer, *Daniel Cohn-Bendit*, 51.

z židovských rodin odmítli službu ve spolkové armádě.⁴⁸ Naopak občané Francouzské republiky, včetně Danielova staršího bratra Gabriela, museli narukovat do armády bez výjimek. Nepřekvapuje proto, že Daniel Cohn-Bendit považuje i s odstupem státní občanství za pouhou formalitu: „Náhodou jsem Němec, stejně tak dobře bych mohl být Francouzem. [...] prvních čtrnáct let svého života jsem byl bez státní příslušnosti. Důsledkem toho je mi státní příslušnost fuk.“⁴⁹

Vztah k přijaté vlasti – pojetí a meze loajality

Vzhledem k pohnutým rodinným osudům se všichni tři muži dostali do situace, v níž si kladli otázku, ke kterému ze dvou států si chtějí vytvořit specifický poměr v podobě občanství. Jak je patrné z předchozího textu, Alfred Grosser a Joseph Rován se rozhodli pro Francii, Daniel Cohn-Bendit zvolil Spolkovou republiku Německo. Zatímco u Grossera a Rována odrážela státní příslušnost citové pouto, které si oba muži k Francii vytvořili, a zázemí, jež v ní našli, Cohn-Benditova volba byla prosta jakýchkoli emocí. Pozdější aktivity dotyčných osob však ukazují, že jak emocionální vztah k vlasti (v případě Grossera a Rována), tak pragmatický přístup k mateřské zemi (u Cohn-Bendita) měly určité meze.

Vedle francouzsko-německé tematiky a německých dějin se Joseph Rován celoživotně zabýval kulturou obyčejných lidí (*culture populaire*),⁵⁰ především mimoškolním vzděláváním, a lidskými právy. Během svého života vystřídal řadu odlišných zaměstnavatelů – od vládních úřadů a organizace UNESCO, přes nestátní instituce podporující francouzsko-německou spolupráci nebo celoživotní vzdělávání až po pařížské univerzity. Od padesátých let 20. století rovněž pravidelně přispíval do různých, často německých periodik a do rozhlasu. Rovánův sklon k populárně-naučnému stylu je ostatně patrný i z některých autorových monografií.⁵¹

⁴⁸ Cohn-Bendit. *Une envie de politique*, 21.

⁴⁹ Viz rozhovor „Der Heimatverächter“.

⁵⁰ Výraz „culture populaire“ považuji v doslovném překladu do češtiny – lidová kultura – za zavádějící. V textu proto používám volný překlad „kultura obyčejných lidí“. Doslovný překlad se vyskytuje pouze v názvu institucí.

⁵¹ Názornou ukázkou je Rovánova vzpomínka, jak vznikala skoro tisícistranná kniha o dějinách Německa (Joseph Rován, *Histoire de l'Allemagne. Des origines à nos jours* (Paris: Seuil, 1994)): „[...] je voulais que cette histoire mal connue des Français et souvent connue de travers,

Přestože Joseph Rován získal francouzské občanství až téměř ve třiceti letech, plně se považoval za Francouze: „Můj otec byl dobrým německým občanem, doufám, že já jsem – a že jsem byl – prospěšným francouzským občanem.“⁵² Rovánova loajalita vůči Francii však měla své meze. V jeho pamětech lze vysledovat přinejmenším tři oblasti, ve kterých oficiální francouzské postoje kritizoval: poválečnou okupaci Německa, boj francouzských neevropských území za nezávislost a evropskou integraci.

Joseph Rován znal chování a názory francouzské okupační správy v jihozápadním Německu z praxe. Roku 1946 spolupracoval s francouzskými orgány, které působily v Bádensku, na řešení otázek týkajících se kultury obyčejných lidí. V následujících dvou letech vedl Oddělení pro lidovou kulturu (*Bureau de la culture populaire*), jež bylo součástí rozsáhlého Odboru pro veřejné vzdělávání (*Direction de l'éducation publique*).⁵³ Kompetence odboru, v jehož čele stál Raymond Schmittlein, se vztahovaly na celou francouzskou okupační zónu. I když si byl Joseph Rován vědom toho, že francouzské hospodářství nedokázalo po válce uživit okupační správu v Německu, natož německé obyvatele, považoval francouzské chování na okupovaném území za přehnané: „Každý žil trochu jako v koloniích, s prostředky, které by pravděpodobně ve Francii neměl.“⁵⁴ Příkladem byly zabavené vily sloužící k ubytování důstojníků, vysoký počet služebnictva ve francouzských domácnostech, rekvizice zemědělských a průmyslových výrobků i nadměrné vytěžování lesů. Rovněž počet přítomných Francouzů byl podle Rována zbytečně vysoký: „Naše vojenské síly a administrativní správa byly velmi početné, ne-li nadměrné.“ Autor dále poukázal na velkou nedůvěru, již Francouzi chovali k německým orgánům a která se odrážela v pomalém předávání kompetencí do německých rukou, nijak ji ale nekritizoval.⁵⁵

Osobní zkušenost měl Joseph Rován i s druhým předmětem své kritiky – s válkami, v něž vyústila francouzská snaha zabránit osamostatnění

se lise comme un roman, comme un récit. L'un des responsables du Seuil me dit une fois: ‚Mais si tu écris tout de mémoire, tu risques d'oublier des choses importantes.‘ Je répondis: ‚Si je les ai oubliées, mes lecteurs n'avaient pas besoin de les connaître.‘“ Viz J. Rován, *Mémoires d'un Français*, 491. Téměř kompletní autorova bibliografie je součástí hesla „Joseph Rován“ v databázi *Who's Who in France*, <http://www.factiva.com>.

⁵² Rován, *Mémoires d'un Français*, 555.

⁵³ *Ibid.*, 271–72.

⁵⁴ *Ibid.*, 286.

⁵⁵ *Ibid.*

Indočíny a později Alžírsko. Oba konflikty vypukly v době, kdy Rován působil v kanceláři ministra Edmonda Micheleta, bývalého spoluvězně z Dachau. Byl přesvědčen, že ani v jednom případě nelze vojensky potlačit touhu místních obyvatel po nezávislosti.⁵⁶ O válce v Alžírsku tvrdil Rován následující: „Ještě více než [válka v] Indočíně ukázala neschopnost našich čelných představitelů přijmout svět zrozený z druhé světové války a vymezit v něm místo Francie, která už nebyla mocností rovnocennou či dokonce nadřazenou ostatním velmocím.“⁵⁷ S otázkou Alžíru se Joseph Rován setkal přímo ve své práci, neboť v letech 1958–1959 měl jako politický poradce ministra spravedlnosti Micheleta na starosti věznice. V nich se nacházelo (alespoň podle Rovánových slov) deset tisíc Alžířanů, tj. třetina všech vězňů, přičemž naprostá většina z nich byla uvězněna za spolupráci s Frontou národního osvobození (*Front de la libération nationale*, FLN).⁵⁸ Vzhledem k tomu, že se Rovánův a Micheletův názor na kompromisní řešení alžírské otázky lišil od většinového názoru francouzského kabinetu, postupně oba z vládních služeb odešli.⁵⁹

Poslední oblast, v níž si Francie nepočíná, jak by bylo podle Josepha Rovana zapotřebí, představuje evropská integrace. On sám byl zpočátku odpůrcem exkluzivních vztahů mezi západoevropskými státy, sovětský zásah proti maďarské revoluci v roce 1956 jej však přesvědčil o jejich nezbytnosti.⁶⁰ I to bylo jedním z důvodů, proč se nikdy neztotožnil s politikou Charlese de Gaulla, navzdory tomu, že ho jako osobnost velmi obdivoval.⁶¹ Joseph Rován vyčítá francouzským představitelům, že příliš často jednájí podle svého, bez dohody s Německem a dalšími evropskými partnery. Francouzi obecně podle něho chybně věří tomu, že existuje alternativa ke sjednocené Evropě.⁶² On sám jednoznačně prohlašoval: „[...] jsem přesvědčen o nezbytnosti silného evropského státu, schopného stát se evropskou velmocí, role, kterou už není s to hrát žádný z našich ‚národních‘ států.“⁶³ V tomto duchu napsal Rován poslední, až pateticky znějící

⁵⁶ Rovánovo hodnocení války v Indočíně srov. Ibid., 227–29.

⁵⁷ Ibid., 544.

⁵⁸ Ibid., 404.

⁵⁹ K Rovánovu působení na ministerstvu spravedlnosti podrobně Ibid., 397–419.

⁶⁰ Ibid., 309–10.

⁶¹ Ibid., 188.

⁶² Ibid., 547.

⁶³ Ibid., 243. Rován popisuje podrobněji svou představu evropské spolupráce Ibid., 549–52.

věty svých vzpomínek: „Já se již považuji za evropského občana [...]. Je to Evropa, kdo nám dovolí být nadále Francouzi [...]. Zde na našem kontinentu má napříště každý dvě vlasti: tu svou a Evropu.“⁶⁴

Podobně jako Joseph Rovani zabýval se i Alfred Grosser především Německem a Francií. Činil tak ovšem z pohledu politologa, zaměřujícího se na jejich zahraniční politiku a politický systém obou států a na komparaci jejich realit. Oproti Rovanovi zakotvil Grosser pevněji v akademickém prostředí: po krátkém působení na pařížské Sorbonně spojil svou profesní kariéru s pařížským Institutem politologických studií (tzv. *Sciences Po*).⁶⁵ Příležitostně Alfred Grosser vyučoval i na dalších vysokých školách (tzv. *grandes écoles*) v Paříži a na univerzitách v zahraničí. Kromě svých pedagogicko-badatelských aktivit se Grosser věnoval práci v organizacích podporujících francouzsko-německou kooperaci a širší publikum seznamoval se svými názory prostřednictvím francouzských médií.

Seznam autorových monografií čítá přes dvacet titulů, přičemž většina francouzsky psaných knih se dočkala brzkého překladu do němčiny. Některé práce byly navíc vydány opakovaně.⁶⁶ Zasluhu na tom má především čtivý a zároveň fundovaný styl Grosserových prací. K jejich vysokému počtu však přispěl i fakt, že se Alfred Grosser nezdráhal zahrnovat části svých starších textů do nových titulů.⁶⁷ Autorovi není cizí snaha provokovat, byť spojená s kritickou analýzou faktů a respektující meze slušnosti. O tomto přístupu vypovídá i následující Grosserovo vyjádření: „Každá příslušnost k něčemu, má-li být důstojná, nemá-li být odcizující, [nemá-li] pohlcovat veškerou identitu dané osoby a vést k nesnášenlivosti jiných příslušností, by měla být nahlížena s jistým kritickým odstupem.“⁶⁸

⁶⁴ Ibid., 555.

⁶⁵ Grosser, *Une vie de Français*, 90–91. Na Sciences Po byl Alfred Grosser zaměstnán od roku 1954 do roku 1992, tj. téměř čtyřicet let.

⁶⁶ Přehlednou bibliografii do roku 1997 obsahuje Grosser, *Une vie de Français*, 4–5. Novější práce jsou uvedeny pod heslem „Alfred Grosser“ v databázi Who's Who in France, <http://www.factiva.com>.

⁶⁷ Opakované vydávání starších textů je Grosserovi vyčítáno např. v recenzi, kterou napsala Elizabeth Wiskemann na knihu *La démocratie de Bonn 1949–1957* (1958) v časopise *International Affairs* 35, č. 1 (1959): 95. Stejnou připomínku vznesl i Rolf Lamprecht ve své velmi kritické recenzi na Grosserovu práci *Wie anders sind die Deutschen?* (2002), otištěné v *Süddeutsche Zeitung*, 4. prosince 2002.

⁶⁸ Grosser, *Une vie de Français*, 9–10.

Je proto pochopitelné, že Alfred Grosser takřka s oblibou upozorňoval na nedostatky, které spatřoval ve své francouzské vlasti. Šlo například o hodnocení velkých francouzských osobností, pohled na některé události v moderních dějinách Francie a aktuální postoje francouzských politických představitelů. Z francouzských velikánů nemohl vynechat Charlese de Gaulla, jemuž vytýká, že Francouzům „zaměnil tvořivou politiku za hon za prestiží, solidaritu za velebení sebe sama“.⁶⁹ Příliš nesdílí ani obvyklou představu o de Gaullovi jako původci francouzsko-německé spolupráce: „On sám nic nevytvořil, snad kromě založení tzv. *Office franco-allemande*, mládežnických výměnných organizací. Dnes se Elysejská smlouva, kterou de Gaulle podepsal v roce 1963 s Adenauerem, stala podnětem k oslavám trochu rituálním – nemám příliš potřebu se na nich podílet.“⁷⁰

Mezi momenty francouzské minulosti, jejichž interpretaci nepovažuje Grosser za správnou, uvádí především časté snahy distancovat se od vichystického režimu jakožto cizorodého prvku: „Zahraniční i francouzské oběti Vichy byly jasnými obětmi Francie. Francie s rozšklebenou tváří, ale opravdu zapadající do kontinuity jejích dějin.“⁷¹ Připomíná také francouzskou neochotu ocenit americkou hospodářskou pomoc po druhé světové válce: „V roce 1947 byla Francie slabá; Spojené státy nám pomohly – to se promíjí těžko a v každém případě by to mělo být zapomenuto.“⁷²

V aktuálních politických tématech byly předmětem Grosserovy kritiky témata, na něž upozorňoval i Joseph Rován. Na přelomu padesátých a šedesátých let šlo především o chování francouzských orgánů v Alžírsku, později patřily jeho výtky nedostatečným výsledkům francouzsko-německé spolupráce – dříve především v bilaterální oblasti, později spíše na úrovni evropských politik.⁷³

Přestože profesní život Josepha Rovana a Alfreda Grossera nabízí řadu společných bodů, zdá se, že mezi nimi osobně žádný bližší vztah nepanoval. V Rovánových i Grosserových pamětech sice nalezneme zmínku

⁶⁹ Ibid., 134.

⁷⁰ Viz „Málo nových myšlenek. Alfred Grosser pro Listy o francouzsko-německých vztazích“, *Listy*, č. 1 (2005), k dispozici na adrese časopisu *Listy. Časopisu pro politickou kulturu a občanský dialog*, <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=051&clanek=01051>.

⁷¹ Grosser, *Une vie de Français*, 136.

⁷² Ibid., 135.

⁷³ Ibid., 118–19 a 141–42. Viz též rozhovor „Málo nových myšlenek“.

o druhé osobě, její obsah je ovšem nezaujatě věcný.⁷⁴ Vzhledem k tomu, že Joseph Rován hovořil o svých přátelích s oblibou a že jejich řady byly až podezřele rozsáhlé, lze předpokládat, že se s Alfredem Grosserem nepřátelil.

Zatímco Joseph Rován a Alfred Grosser vešli do širšího povědomí zejména jako bystří pozorovatelé a erudovaní komentátoři francouzsko-německých vztahů, Daniel Cohn-Bendit se proslavil jako jejich specifický tvůrce. Je proto třeba podotknout, že oba pohledy jsou do určité míry zkreslené: Rován i Grosser mohli díky svému působení v různých bilaterálních organizacích (např. DFJW/OFAJ, BILD/GÜZ nebo *Comité français d'échanges avec l'Allemagne nouvelle*) ovlivňovat podobu vztahů mezi obyvateli obou států,⁷⁵ naopak Cohn-Bendit se opakovaně vyjadřoval k různým tématům společným Spolkové republice a Francii.

Vedle francouzsko-německé tematiky se stal Cohn-Benditovým celoživotním tématem boj za proměnu společenských struktur. Ten měl v dobách jeho studia sociologie na univerzitě v Nanterre podobu radikálních požadavků, zpochybňujících mimo jiné demokracii jako vhodnou formu společenského zřízení. Nepřekvapuje proto, že se Daniel Cohn-Bendit aktivně zapojil do protestů pařížských studentů na jaře 1968, z nichž si odnesl přezdívku Rudý Dany (*Dany le Rouge*). Poté, co byl Cohn-Bendit vyhoštěn z Francie pro narušování veřejného pořádku, zapojil se do aktivit radikálních levicových uskupení (tzv. *Spontis*) ve Frankfurtu nad Mohanem.⁷⁶ Přitom dával přednost dialogu a nenásilným projevům před pouličními střety s policisty či útokům na občany.⁷⁷

Cohn-Benditovy nekonformní názory se promítaly do jeho zaměstnání. Na počátku sedmdesátých let pracoval jako pedagog v alternativní škole, následně prodával v levicovém „Knihkupectví Karla Marxe“ a od roku

⁷⁴ O Grosserovi viz Rován, *Mémoires d'un Français*, 116, 229. K Rovánovi viz Grosser, *Une vie de Français*, 51–54.

⁷⁵ Zkratka DFJW/OFAJ označuje Francouzsko-německou agenturu pro mládež (Deutsch-Französisches Jugendwerk/Office Franco-Allemand pour la Jeunesse). Pod zkratkou BILD/GÜZ se skrývají sesterské organizace Bureau international de liaison et de documentation a Gesellschaft für übernationale Zusammenarbeit.

⁷⁶ Cohn-Bendit. *Une envie de politique*, 17.

⁷⁷ Autor doslova říká: „[...] je n'ai jamais été ni un théoricien, ni un organisateur de la violence. Au contraire, dans le mouvement, on m'a souvent reproché ma recherche du compromis ou mon goût pour la dérision désarmante de préférence à l'affrontement...“ *Ibid.*, 24.

1977 byl šéfredaktorem nově založeného časopisu *Pflasterstrand*, který byl určen alternativně smýšlejícím obyvatelům Frankfurtu.⁷⁸ V osmdesátých letech začal Cohn-Bendit využívat pro svůj boj standardních prostředků zastupitelské demokracie. Toto rozhodnutí zdůvodňoval jednak opakovaně neúspěšnými snahami změnit politické struktury pomocí masových hnutí, jednak pochopením, že většina občanů nemá o tzv. permanentní politiku (*politique en permanence*) zájem.⁷⁹ V roce 1984 proto Daniel Cohn-Bendit vstoupil do německé strany Zelených, na jejichž kandidátce byl o pět let později zvolen radním do frankfurtského zastupitelstva a které od roku 1994 (s přestávkou v letech 1999–2004) zastupuje v Evropském parlamentu.

Cohn-Benditův postoj k Německu, resp. Spolkové republice Německo, jejímž je státním příslušníkem, se vyznačuje dvojakostí. Daniel Cohn-Bendit sice s oblibou tvrdí, že jeho německé občanství je výsledkem náhody, a že má-li k Německu nějaké citové pouto, tak díky německým přítelkyním (dnes německé manželce).⁸⁰ Přesto je z dalších vyjádření patrné, že Cohn-Benditův vztah k Německu je v řadě ohledů pozitivní. Pro pochopení jeho zdrženlivých či přímo cynických poznámek na téma vlast je třeba připomenout, že úmyslné distancování od Německa jako vlasti bylo jedním z cílů revoltujících studentů: „Osmadesátníci se možná chtěli pocitu vlasti vzdát více, než odpovídalo skutečnosti. [...] Zlom osmašedesátníků znamenal nejen to, že se jim zdály kroje a dechovka směšné, ale šlo o společenskou představu o životě a o morálku, které se za tím skrývaly. Byl narušen a rozbit tmel tohoto vlasteneckého kýče. Vlast ochraňuje a dusí.“⁸¹

Nemusí-li se Daniel Cohn-Bendit vyjadřovat k Německu jako své vlasti, stává se jeho pohled na tuto zemi mnohem vstřícnější. Příkladem je Cohn-Benditův nesouhlas s bývalým izraelským prezidentem Ezerem Weizmanem, který prohlásil, že nechápe, jak mohou židé žít v poválečném Německu. Cohn-Benditova reakce zněla: „I když Německo tvrdě kritizuji,

⁷⁸ Ibid., 26. Srov. oficiální webovou stránku Daniela Cohn-Bendita, <http://www.cohn-bendit.de/dcb2006/fe/pub/fr/dany/lebenslauf>. Název *Pflasterstrand* (Dlažba-pláž) odkazuje na heslo studentských nepokojů ve Francii, které hlásalo „Sous les pavés, la plage“ (Pod dlažbou [je] pláž).

⁷⁹ Cohn-Bendit. *Une envie de politique*, 27–28.

⁸⁰ Srov. autorovo konstatování: „Ich bin einfach in Frankfurt hängengeblieben, weil ich mich hier verliebt habe.“ Citováno z rozhovoru „Der Heimatverächter“.

⁸¹ Převzato z rozhovoru „Der Heimatverächter“.

chci všechno jiného než vzbuzovat dojem, že se tam nedá žít. Naopak. Samozřejmě že člověk může v Německu žít.“⁸² Dalším důkazem je fakt, že Daniel Cohn-Bendit zůstal v SRN i poté, co mu byl v září 1978 povolen legální vstup na francouzské území. Své rozhodnutí vysvětlil takto: „Zvolil jsem si svobodu‘ a zůstal jsem v Německu, i když všichni mysleli, že se vrátím do Francie. Otevřely se nové možnosti. V tuto chvíli odpovídalo mé zakořenění do německé alternativní společnosti [...] mému přání více než [být součástí] rozdrobené radikální levice ve Francii.“⁸³

Tento výrok naznačuje, že život v Německu měl podstatný dopad na myšlenkový vývoj a budoucí politickou kariéru Daniela Cohn-Bendita. Ten si proto s odstupem uvědomuje, že nucený odchod z Paříže, s nímž se počátku velmi těžko smiřoval, byl jasným obohacením: „Vyhoštění mě donutilo učinit nové zkušenosti v Německu, zatímco kdybych zažil ve Francii dobu po roce 1968, byl bych zatažen do všech maoisticko-leninských debat a levicového sektářství. Je to úžasná věc: ve Francii se mnou lidé spojují vše, co považují na [událostech roku] 1968 za pozitivní, vše, co oslovovalo francouzskou společnost. Stinné, negativní stránky, to jsou osmašedesátníci, kteří zůstali. [...] Německo mě především přivedlo k tomu, abych pokračoval ve svém nedogmatickém vývoji [...].“⁸⁴

Zatímco se Cohn-Bendit zmiňuje o přednostech svého života v Německu v obecné rovině, jeho základní životní data ukazují jedno velmi konkrétní pozitivum. Poté, co usedl roku 1989 v zastupitelstvu Frankfurtu nad Mohanem, podařilo se mu prosadit, aby byl zřízen Úřad pro multikulturální záležitosti (*Amt für multikulturelle Angelegenheiten*). V jeho čele stál jako jeden ze zástupců primátora až do roku 1997, přičemž se snažil působit jako prostředník jednak mezi německými obyvateli Frankfurtu a tamějšími přistěhovalci, jednak mezi různými skupinami imigrantů.⁸⁵ Vznik tohoto úřadu by nebyl možný bez decentralizované struktury Spolkové republiky a poměrně velkých kompetencí i finančního zázemí německé komunální sféry. Domnívám se, že ve Francii by Cohn-Bendit takovýto záměr nedokázal realizovat.

Zapojení Cohn-Bendita do komunální politiky přispělo k jeho zviditelnění, zároveň ho ale vystavilo verbálním útokům konkurenční Křesťansko-

⁸² Stamer, *Daniel Cohn-Bendit*, 119.

⁸³ Cohn-Bendit. *Une envie de politique*, 30.

⁸⁴ *Ibid.*, 22.

⁸⁵ Stamer, *Daniel Cohn-Bendit*, 189.

demokratické unie. Ta si vybrala za cíl právě Cohn-Benditovu minulost – nepřímo prezentovanou jako nevhodně revoluční, příliš židovskou a nedostatečně německou.⁸⁶

Vztah k původní vlasti

S ohledem na spletité životní osudy tří uvedených mužů nelze pominout otázku, jaký měli či mají vztah k zemi, s níž sice nejsou formálně nijak spojeni, ale ve které strávili přinejmenším část dětství, jejíž jazyk bezchybně ovládají a kde pěstují řadu přátelských či dokonce rodinných vazeb. U Josepha Rovana a Alfreda Grossera se jedná o Německo, pro Daniela Cohn-Bendita hraje tuto roli Francie.

Jelikož Joseph Rován opouštěl Německo až v šestnácti letech, bylo přirozené, že měl k němu silný osobní vztah. Svou německou identitu zpětně charakterizoval takto: „Díval jsem se na sebe jako na mladého Němce stejného jako ostatní; vášnivě jsem se zajímal o historii ‚své‘ země a ‚svého‘ lidu. Doma jsme nebyli nacionalisty, zato však dobrými vlastenci.“⁸⁷ Jelikož Joseph Rován odešel do Francie až o Velikonocích 1934, tj. téměř o rok později než jeho rodiče, byl v Berlíně přítomen tomu, když byla nacistická ideologie uváděna do praxe. Je skoro neuvěřitelné, že s touto dobou nemá spojeny žádné nepříjemné vzpomínky.⁸⁸ Jediné, čeho jako chlapec tehdy litoval, byl zákaz členství v *Hitlerjugend*: „Uniformy [Hitlerjugend] se nám velmi líbily. A nadšení národního společenství dokázalo čtrnáctiletými nebo patnáctiletými kluky hluboce pohnout.“⁸⁹ Na autorovu obranu je třeba uvést, že si byl svého tehdejšího velmi jednobarevného pohledu plně vědom a své nadšení z *Hitlerjugend* uváděl na důkaz toho, jak snadno lze mládež získat pro nejrůznější ideologie.⁹⁰ Jeví-li se Rovanova identifikace s německou vlastí jako přirozená, je překvapivé, že autor o svých

⁸⁶ Cohn-Bendit. *Une envie de politique*, 76. Autorka Cohn-Benditovy biografie cituje heslo z předvolebního plakátu CDU: „Soll Cohn-Bendit unsere Heimat bestimmen?“ Viz Stamer, *Daniel Cohn-Bendit*, 187.

⁸⁷ Viz Rován, *Mémoires d'un Français*, 64.

⁸⁸ Autor doslova říká: „Je ne fus nullement malheureux pendant cette année d'adolescence, et je n'en ai pas gardé le souvenir de quelqu'un qui l'aurait vécue comme membre d'une minorité persécutée.“ Ibid., 77–78.

⁸⁹ Ibid., 64.

⁹⁰ Ibid., 78.

začátcích ve Francii napsal, že neměl nejmenší potíží cítit se jako Francouz.⁹¹

Naopak výroky Alfreda Grossera o jeho vztahu k Německu a Francii si nijak neprotiřečí. Grosser vychází z toho, že Německo opouštěl příliš mladý na to, aby ho dokázal vnímat jako svou vlast: „Frankfurt je mým místem narození, nikoli domovským městem, protože v osmi letech člověk ještě nemá doopravdy vlast. [...] mým domovským městem je Saint-Germain-en-Laye, protože můj otec, má sestra, matka jsou zde pochováni na stejném Starém hřbitově.“⁹² Se svou rodnou zemí však Alfred Grosser zůstal v trvalém kontaktu alespoň prostřednictvím jazyka, jemuž se věnoval během univerzitního studia a z něhož posléze složil náročnou zkoušku (*agrégation*), otevírající cestu k dráze vysokoškolského pedagoga. Přesto se později nad svou volbou podívoval, jelikož se mu zdála s tehdejší německou okupací Francie a s protižidovsky orientovaným režimem ve Vichy těžko slučitelná.⁹³ Pro univerzitní studium němčiny se rozhodl také Joseph Rován. I když studium zdárně ukončil, při skládání tzv. *agrégation* neuspěl – mimo jiné proto, že mu byl vytýkán příliš rakouský přízvuk.⁹⁴

Oba muži přemýšleli znovu o svém vztahu k Německu po skončení druhé světové války. Podnět k tomu zavládl jak pád nacistického režimu, tak jejich osobní návštěva této země. Joseph Rován jezdil díky spolupráci s francouzskými okupačními orgány do jihozápadního Německa od roku 1946.⁹⁵ O rok později navštívil také Berlín, s nímž měl spojeny vzpomínky na část středoškolského studia.⁹⁶ Přestože ho poražené a válkou zničené město naplnilo hlubokým smutkem, jeho vztah k Francii se nijak nezměnil: „[...] ani okamžik jsem nepomýšlel na to, že bych přijal zpět německé občanství návratem do některé z okupačních zón.“⁹⁷ Dospívání a hlavně působení v odboji posílilo Rovánovu identifikaci s Francií: „Vyrstl a vystudoval jsem ve Francii, bojoval jsem se svými kamarády a přáteli, spolu s nimi jsem dosáhl dospělosti, bylo [proto] normální, že jsem si vybral ty, s nimiž jsem žil (nehledě na fakt, že bylo příjemné patřit mezi vítěze a žít

⁹¹ Ibid., 100.

⁹² Grosser, *Une vie de Français*, 48–49.

⁹³ Ibid., 32.

⁹⁴ Rován, *Mémoires d'un Français*, 308.

⁹⁵ Ibid., 259.

⁹⁶ Ibid., 276–77.

⁹⁷ Ibid., 265.

[s nimi] poté, co jsme společně vedli válku).“⁹⁸ Obdobně si byl jist svou příslušností k Francii i Alfred Grosser, když v létě 1947 podnikl šestidenní cestu do Německa, oficiálně se statutem francouzského novináře.⁹⁹ Návštěvu rodného Frankfurtu nad Mohanem nevnímal v žádném případě jako návrat domů: „Opětovně shledání s naší čtvrtí mnou nijak neotrásl. Náš dům byl zničen bombardováním. Ovšemže tam byly emoce, ale [neměl jsem] pocit návratu.“¹⁰⁰

Joseph Rován projevil své zakotvení v nové vlasti ještě jedním specifickým způsobem, a to z titulu zaměstnance francouzských vládních orgánů. V prvních dvou poválečných letech měl jako poradce Edmonda Micheleta, ministra vojenství, na starosti německé válečné zajatce, poté pracoval v letech 1948–1949 pro francouzskou okupační správu v Německu, v níž měl na starosti kulturu obyčejných lidí.¹⁰¹ Rován neuvádí, že by měl pochyby, zda má uvedené pracovní nabídky – vzhledem ke svým německým kořenům – přijmout.¹⁰² Naopak výkon obou funkcí líčí jako počátek svých aktivit ve prospěch francouzsko-německého sblížení, jež vykonával jako občan Francouzské republiky: „[...] pro mě bylo samozřejmé, že můj pohled, jímž jsem se díval na Německo, informovaný pohled usilující o nestrannost, byl pohledem Francouze a bylo to z pozice Francouze, když jsem pracoval více než padesát let ve prospěch francouzsko-německého porozumění a spolupráce.“¹⁰³ Na jasný rozdíl ve vztahu k Německu na jedné straně a k Francii na straně druhé upozorňoval také Alfred Grosser. Zatímco v prvním případě hovoří o „účasti vměšujícího se“ (*participation d'ingérence*), ve Francii pocituje „příslušnost zúčastněného“ (*appartenance participante*).¹⁰⁴ Svou francouzskou identitu navíc nadřadil všem ostatním dílčím identitám, které si uvědomoval.¹⁰⁵

⁹⁸ Ibid., 79.

⁹⁹ Grosser, *Une vie de Français*, 47.

¹⁰⁰ Ibid., 48.

¹⁰¹ Rován, *Mémoires d'un Français*, 215, 263–72.

¹⁰² Joseph Rován nebyl zdaleka jediným emigrantem, který působil po druhé světové válce na německém území ve službách okupačních orgánů. Ve francouzské okupační zóně pracoval např. jako cenzor německých tiskovin spisovatel a lékař Alfred Döblin. Viz stránky Mezinárodní společnosti Alfreda Döblina (Internationale Alfred Döblin-Gesellschaft), <http://www.alfred-doeblin.de>.

¹⁰³ Rován, *Mémoires d'un Français*, 265.

¹⁰⁴ Viz Grosser, *Une vie de Français*, 9.

¹⁰⁵ Ibid., 11.

Role prostředníka, která oběma mužům připadla ve vztazích mezi Francií a Spolkovou republikou Německo, se projevovala také v tom, že ve své vlasti prezentovali některé názory na Německo, které se lišily od většinového přesvědčení francouzské populace i politické reprezentace. Jelikož takovéto situace nebyly nijak výjimečné, zmiňme alespoň dva příklady z doby, kdy se ve Francii snášela na Německo, resp. na Spolkovou republiku mimořádně silná vlna kritiky.

Poprvé se tak stalo v prvních poválečných letech, v nichž Francouzi čelili navzdory statutu vítězné mocnosti velkým hospodářským, politickým i sociálním problémům. Joseph Rován se tehdy zařadil mezi vůbec první intelektuály, kteří vyzývali Francii, aby k poraženému Německu přistupovala konstruktivně a napomohla jeho mírové a demokratické obnově. Podle Rována za ni nesla mezi okupačními mocnostmi jako neblížeší souseď Německa největší díl zodpovědnosti. Tento postoj byl formulován v článku, který autor nazval „Německo, jaké si zasloužíme“ (*L'Allemagne de nos mérites*) a jeňž byl otištěn v říjnu 1945 časopise *L'Esprit*.¹⁰⁶ I když Joseph Rován označil tento text za svůj největší literární úspěch, sebekriticky dodal, že název článku se stal mnohem slavnějším než jeho vlastní obsah.¹⁰⁷ O dva roky později volal po vstřícném přístupu také Alfred Grosser, který v několika člancích v časopise *Combat* popisoval situaci německé mládeže. Odmítal na ni uplatňovat princip kolektivní viny a volal po tom, aby si mohla rozšířit své omezené obzory – pomocí informací a kontaktů s vrstevníky z jiných zemí.¹⁰⁸

Druhý příklad byl vyvolán vlnou levicového terorismu, jíž čelila Spolková republika v sedmdesátých letech 20. století. Mnoho levicově orientovaných Francouzů sympatizovalo s příslušníky Frakce Rudé armády (*Rote Armee Fraktion*), která vyjadřovala svůj nesouhlas se společenskými poměry v SRN ozbrojenými útoky a únosy. S největším nepochopením se ve Francii setkal tzv. výnos proti radikálům, jímž chtěly spolkový kabinet a zemské vlády zabránit proniknutí extremistů do státní služby. Joseph Rován i Alfred Grosser se v tuto dobu postavili na stranu německých úřadů

¹⁰⁶ Zmiňovaný článek byl v upravené podobě opětovně vydán jako součást knihy Joseph Rován, *Zwei Völker – eine Zukunft: Deutsche und Franzosen an der Schwelle des 21. Jahrhunderts* (München-Zürich: Piper, 1986). Francouzský překlad knihy vyšel jako Joseph Rován, *France Allemagne: deux nations, un avenir* (Paris: Julliard, 1988).

¹⁰⁷ Rován, *Mémoires d'un Français*, 235.

¹⁰⁸ Grosser, *Une vie de Français*, 49–50.

a snažili se francouzskému publiku vysvětlit obtížnost německého boje s terorismem. Joseph Rován shrnul svou obhajobu SRN do knihy s titulem „Německo není to, co si myslíte“ (*L'Allemagne n'est pas ce que vous croyez*).¹⁰⁹ Alfred Grosser použil k obhajobě německého postupu francouzský tisk, rozhlas i televizi. Patřil mezi jejich pravidelné komentátory a v tomto případě vyčítal francouzským kolegům, že jejich líčení jsou velmi jednostranná a navrhovaná řešení německého problému nerealistická.¹¹⁰

Co se týče Daniela Cohn-Bendita, předchozí text již ukázal, že v jeho případě lze o vlasti hovořit jen velmi obtížně. I když je oficiálně občanem Spolkové republiky Německo, minimálně do konce šedesátých let 20. století byl jeho život těsněji spojen s Francií. Ta byla jeho rodištěm a místem, kde si vytvořil první sociální vazby a kde se dokázal plně dorozumět. Navíc zde našla domov Danielova matka i jeho starší bratr s rodinou.¹¹¹ Po maturitě v Německu se proto Daniel Cohn-Bendit vrátil k univerzitnímu studiu do Francie. V této roli se pak stal na jaře 1968 veřejně známou osobou, jejíž rodinné kořeny nemohly zůstat nepovšimnuty. Cohn-Benditovi sympatizanti a odpůrci, stejně jako média v obou státech interpretovala podle svých potřeb jak jeho „francouzsko-německou dvojakost“ (*ambiguïté franco-allemande*), tak židovský původ.¹¹² Daniel Cohn-Bendit vnímal francouzsko-německý aspekt svého života jako pozitivum, s odkazem na kombinaci obou vlivů o sobě často hovořil jako o „evropském bastardovi“.¹¹³ Naopak své židovské předky si uvědomoval jen nepřímo – nejdříve díky matce, později na základě cizích výroků komentujících jeho veřejné aktivity. On sám se považoval za člověka, jenž náboženské založení postrádá.¹¹⁴

Ve Francii byly Cohn-Benditovi výrazně připomínány německé občanství a židovský původ přinejmenším dvakrát. Poprvé se tak stalo během studentských bouří na jaře 1968. Poté co byl Daniel Cohn-Bendit počátkem května 1968 podruhé zatčen, rozhodl francouzský ministr vnitra, že ho nechá jako německého občana vyhostit pro narušování veřejného pořádku. Pařížští studenti proti tomuto úřednímu rozhodnutí protestovali s heslem

¹⁰⁹ Joseph Rován, *L'Allemagne n'est pas ce que vous croyez* (Paris: Seuil, 1978). Srov. též Rován, *Mémoires d'un Français*, 188, 484.

¹¹⁰ Grosser, *Une vie de Français*, 128–29.

¹¹¹ Stamer, *Daniel Cohn-Bendit*, 51, 55.

¹¹² Pojem „ambiguïté franco-allemande“ viz např. Cohn-Bendit. *Une envie de politique*, 76.

¹¹³ Slovo „bastard“ odkazuje v tomto případě na biologický význam pojmu označující míšence nebo křížence. Srov. rozhovor „Der Heimatverächter“.

¹¹⁴ Stamer, *Daniel Cohn-Bendit*, 111–12.

„Všichni jsme němečtí židé“ (*Nous sommes tous des Juifs allemands*).¹¹⁵ Vyjádření solidarity však mělo jen symbolický význam. Daniel Cohn-Bendit byl vzápětí nucen opustit francouzské území a po následujících deset let na něj vstupoval jen ilegálně. Jeho opakovaná žádost o povolení vstupu byla vyslyšena až v září 1978.¹¹⁶ Tehdy byl Cohn-Bendit již součástí alternativní scény ve Frankfurtu.

Podruhé byl Cohn-Bendit ve Francii konfrontován s německo-židovským aspektem svého života před volbami do Evropského parlamentu v roce 1999. Stalo se tak poté, co se francouzští Zelení rozhodli, být s určitým váháním, jmenovat Cohn-Bendita do čela své evropské kandidátky.¹¹⁷ Jeho pozitivní obraz u části francouzské populace a celková schopnost zaujmout voliče převážily nad obavami z Cohn-Benditovy neřízenosti a autonomie.¹¹⁸ Daniel Cohn-Bendit se tak pustil do celofrancouzské předvolební kampaně, v níž musel čelit tvrdým urážkám. K obvyklým, byť hrubým nadávkám, jež se často snášejí na hlavu politiků, přidali Cohn-Benditovi kritici verbální útoky na jeho německý a židovský původ.¹¹⁹ Nejagresivnější byly patrně ve městě La Hague, známém továrnou na zpracování jaderného odpadu, kde zazněly tvrdé antisemitské výroky.¹²⁰

Výsledek evropských voleb však ukázal, že umístění Cohn-Bendita do čela francouzské kandidátky bylo správným rozhodnutím. Úspěchem byl již samotný návrat strany do Evropského parlamentu, v němž neměla

¹¹⁵ Cohn-Bendit. *Une envie de politique*, 10. Srov. též Stamer, *Daniel Cohn-Bendit*, 88–91.

¹¹⁶ Cohn-Bendit. *Une envie de politique*, 30.

¹¹⁷ Z formálního hlediska bylo zapotřebí pouze to, aby se Daniel Cohn-Bendit přihlásil ve Francii k trvalému bydlišti. Tento požadavek byl splněn v prosinci 1998. Viz oficiální prohlášení francouzské strany Zelených na adrese http://lesverts.fr/article.php3?id_article=1997&cvar_recherche=bendit.

¹¹⁸ Vedení francouzských Zelených vyčítalo Cohn-Benditovi, že se chová jako „volný elektron“ a že prezentuje sebe namísto mateřské politické strany. Viz článek „Spitzenkandidatur bei der Europawahl 1999 angestrebt. Frankreichs Grünen streiten über Daniel Cohn-Bendit“, *Süddeutsche Zeitung*, 28. srpna 1998.

¹¹⁹ Do první skupiny urážek patřily výrazy „schwule Sau“ a „Arschficker“, v druhé skupině se jednalo o nadávky „Scheißdeutscher – geh zurück“ a „Drecksjude“. Citováno z rozhovoru „Scheißdeutscher – geh zurück“, *Die Tageszeitung*, 25. ledna, 1999.

¹²⁰ Daniel Cohn-Bendit popsal vzniklou situaci takto: „Und dann gab es eine Demonstration von gewählten Vertretern aus der Umgebung mit Trikolore um den Bauch gehängt, da hat einer der Demonstranten in Anwesenheit der Volksvertreter, die sich totgelacht haben, Sachen gesagt wie: ‚Wenn die Deutschen die Atomkraftwerke ausschalten, wie werden sie dann eigentlich ihre Öfen bedienen? Mit Juden!‘“ Citováno z rozhovoru „Scheißdeutscher – geh zurück“.

v předchozím volebním období žádného zástupce. Navíc se ziskem 9,72 % získala devět mandátů, což z ní ve Štrasburku, resp. Bruselu učinilo čtvrtou až pátou nejsilnější francouzskou stranu.¹²¹ Samotný Daniel Cohn-Bendit získal přes 16 % hlasů, čímž výrazně překonal celostátní průměr své strany.¹²² Vzhledem k tomu, že svou kandidaturu částečně vnímal jako odvetu za třicet let staré vyhoštění,¹²³ musely pro něho volební výsledky znamenat velké zadostiučinění.

Podoby loajality

Politolog Joseph Rován, historik Alfred Grosser a politik Daniel Cohn-Bendit vešli do širšího povědomí jako lidé, kteří mají co do činění s francouzsko-německou spoluprací. Při vyslovení jejich jmen zároveň vznikají nejasnosti, zda se jedná o Němce, Francouze či dokonce občany obou států zároveň. Analyzované paměti a rozhovory, i když byly koncipovány s různými cíli a z rozdílných perspektiv, vnášejí do této otázky jasno.

Joseph Rován a Alfred Grosser, narození v meziválečném Německu, se jednoznačně považují za Francouze. Ve Francii našli útočiště poté, co kvůli svému židovskému původu opustili v letech 1933–1934 Třetí říši. Jejich rychlé integraci výrazně napomohla návštěva francouzských škol i nejbližší rodinní příslušníci, ochotní přizpůsobit se novým podmínkám. Odchod z Německa přitom nebyl jednoduchý zvláště pro otce obou mužů, kteří byli do nástupu nacismu hrdými německými vlastenci. V tomto duchu byl vychováván i Joseph Rován, mladistvé nadšení mu však přechod do Francie značně usnadnilo. Jeho žádost o francouzské občanství tak odrážela – podobně jako u Alfreda Grossera – skutečné sžití s Francií a možná i určitý pocit vděčnosti za pomoc při záchraně života.

Daniel Cohn-Bendit vyřešil svou státní příslušnost přesně opačně. Navzdory svému francouzskému rodišti a dětství strávenému v Normandii se stal z vlastního rozhodnutí občanem Spolkové republiky Německo. Jeho

¹²¹ Viz stránky neziskového sdružení Election Politique Citoyen (EPOC),

<http://www.election-politique.com/images/tableaux/europeennes1999maxivoix01.jpg>.

¹²² Daniel Cohn-Bendit získal v Paříži, kde kandidoval, přesně 16,52 % hlasů. Viz oficiální stránky francouzského ministerstva vnitra, http://www.interieur.gouv.fr/sections/a_votre_service/resultats-elections/eur1999/007/075/0775.html.

¹²³ Cohn-Bendit, *Une envie de politique*, 10–11.

žádost byla vedena čistě pragmatickou úvahou a její předkladatel dodnes mluví o svém občanství s cynismem. Ten je třeba vnímat v souvislosti s Cohn-Benditovými aktivitami v levicovém hnutí v šedesátých a sedmdesátých letech, které pojem vlast zcela odmítalo. Osobní vztah Cohn-Bendita k Německu se však postupně upevňoval.

Co se týče zapojení dotyčných mužů do francouzsko-německých vztahů, nelze říci, že by je státní příslušnost spoutávala bezmeznou loajalitou k jediné zemi a předurčovala či ovlivňovala jejich postoje k této otázce. V kritických situacích si zachovali svobodu osobního přesvědčení a volnost rozhodování. S využitím prostředků, jež nejlépe ovládali, se nebáli upozornit na negativa, která spatřovali v jedné či druhé zemi, stejně jako byli připraveni ujmout se role jejich obhájců. Ať už svou „francouzsko-německou dvojakost“ cíleně využívali (Cohn-Bendit), nebo dali přednost jednomu prvku před druhým (Grosser a Rován), v perspektivě počínajícího 21. století se ukazuje, že zvolenou identitu využili ke svému i obecnému prospěchu.